

O'ZBEK VA KOREYS TILLARINI O'RGANISHNING O'ZIGA XOS LINGVISTIK JIHATLARI

Aziza Xasanovna Aripova

JIDU O'zbek va rus tillari kafedrası dotsenti, f.f.n. PhD
mumtozim@mail.ru

Zarifa Baxtiyor qizi Ubaydullayeva

O'zDJTU, Sharq filologiyasi (koreys tili nazariyasi)
FKOR -2013 guruh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10208448>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-November 2023 yil
Ma'qullandi: 24- November 2023 yil
Nashr qilindi: 27-November 2023 yil

KEY WORDS

rasmiy til, xanmun, lahja,
so'zlashuvchilar, nutq, tovush,
tushunmovchilik, o'zlashmalarni
olish mexanizmi

ABSTRACT

Mazkur maqolada koreys va o'zbek tillarini o'qitishda tillarning o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalib, bunda koreys tilini o'rganayotgan talabalar bilishi lozim bo'lgan muhim jihatlari hamda o'zbek tilini o'rganayotgan xorijlik qaysi talablarga o'z e'tiborini qaratishi lozimligi yoritilgan. Bundan tashqari o'zlashmalarni olish mexanizmi, hozirgi lingvomadaniy almashinuv jarayoni, ilmiy lingvistik tadqiqotlar ko'lamida ham fikr boradi.

Tarixdan ma'lumki, Koreyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, bu mamlakatda koreys tili 1895-yildan rasmiy tan olinib qo'llangan. Shu vaqtgacha, ikki ming yil davomida Koreyaning rasmiy tili, bu mamlakatdagi barcha ilm-fan, madaniyat, qonunchilik va ish yuritish tili eng qadimgi xitoy tili bo'lib, Koreyada **Xanmun** deb atalgan.

O'zbek tilining paydo bo'lish va rivojlanish tarixi esa unda so'zlashuvchilar tarixi bilan chambarchas bog'liq. O'zbek xalqi kabi xalqning paydo bo'lishi bir qator etnik guruhlarning qo'shilish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, ularning aloqa vositalari turkiy va eroniy tillardir. Bu o'zbek shevasidagi dialektlarning ko'pligini, ular o'rtasida katta farq borligini tushuntiradi. O'zbek tilining rivojlanish tarixini uch bosqichga bo'lish mumkin: qadimgi turkiy, eski o'zbek va hozirgi tillar davrlari.

Qadimgi turkiy til davri V-XI asrlarga to'g'ri keladi. Turklar asta-sekin hind-eron qabilalarining aholisini chetga surib, Sirdaryo, Amudaryo va Zaravshon qirg'oqlari bo'ylab joylashdilar. Muloqot vositasi qadimgi turkiy til bo'lib, uning asosida keyinchalik ko'plab osiyo tillari shakllangan. Hozirgi kunda faqat shu davrga oid madaniy yodgorliklarga muhrlangan qadimgi turkiy yozuvning parchalari qolgan.

Eski o'zbek tili davri - XI-XIX asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'zbek tili ko'plab qo'shni tillar ta'sirida rivojlandi. Tilning shakllanishiga yagona va rivojlangan adabiy tilni yaratgan shoir Alisher Navoiyning hissasi katta. Aynan shu shaklda u 19-asr boshlariga qadar o'zgarishsiz ishlatilgan.

Hozirgi o'zbek tili davri - Yigirmanchi asr hozirgi o'zbek tilining shakllanish davri bo'ldi. U O'zbekistonning barcha aholisi tomonidan tan olingan farg'ona lahjasiga asoslangan. Aholining aksariyati bu dialektda so'zlashgan va unda so'zlashuvchilar turkiylar deb atalgan.

Koreyada *Xanmun* tili nafaqat Koreyada, balki Yaponiyada, Vetnamda va hatto Xitoyning o'zida ham rasmiy til sifatida shakllangan. 15-asrda biron bir joyda, so'zlashuv tilida ish qog'ozini tuzishni hech kim xayoliga ham keltirmagan. O'sha vaqtga kelib, eng qadimgi xitoy tili zamonaviy xitoy tilidan farq qilar edi. Bu mamlakatlarning barchasida qadimgi xitoy tili ma'lum bir vaqtgacha hukmron bo'lib kelgan: Yaponiyada 1860-yillargacha, Vyetnamda 1870-yillargacha, Koreyada 1890-yillargacha va Xitoyda 1910-yilgacha.

Mamlakatdagi barcha yoki deyarli barcha kitoblar va hujjatlar chet tilida yozilgan vaziyat o'rta asrlarda deyarli hamma joyda mavjud edi. Yevropada yuksak madaniyat tili lotin tili, Hindistonda sanskrit va pali tillari, Yaqin Sharqda klassik arab tili bo'lgan. Bularning barchasida ma'rifatparvarlar tili rolini hukmron dinning, uning muqaddas kitoblari yozilgan til o'ynadi. Katolik Injil qadimgi lotin tilida, Qur'on klassik arab tilida, hinduizm va buddizm matnlari esa qadimgi sanskrit tilida tuzilgan. Uzoq Sharqning boshqa mamlakatlarida bo'lgani kabi Koreyada ham hukmron din konfutsiylik bo'lib, uning muqaddas matnlari Qadimgi Xitoyda va tabiiyki, qadimgi xitoy tili Xanmun tilida yozilgan.

Butun Uzoq Sharqning madaniy va siyosiy hayotida qadimgi xitoy tili hukmronligining ijobiy va salbiy tomonlari bor edi. Bir tomondan, ko'p asrlar davomida ta'lim olmoqchi bo'lgan koreys yoki yapon bolasi, avvalo, xorijiy va juda qiyin iyeroglif tilni o'zlashtirish uchun ko'p kuch sarflashi kerak edi. Boshqa tomondan, butun Uzoq Sharqning hukmron va madaniy elitasi bir xil tilda yozgan, o'qigan va o'ylagan.

Bu koreys yoki yapon olimlariga xitoylik hamkasblarining ishlariga to'g'ridan-to'g'ri kirish imkonini berdi va ularning ishlari Uzoq Sharq bo'ylab osonlik bilan tarqaldi. Madaniy jihatdan mintaqa birlashgan edi, til to'siqlari uni ajratmadi. Uzoq Sharqning barcha mamlakatlaridagi o'qimishli odamlar maktablarda bir xil darsliklardan foydalangan holda o'qidilar va bir xil kitoblarni o'qidilar.

Xitoylik shoirning she'rlari Seuldagi she'riyat ixlosmandlari tomonidan darhol tushunilishi mumkin edi va koreyalik shifokorlarning yaratgan metodlari Vyetnam hamkasblari tomonidan sinchkovlik bilan o'rganilishi oson edi. Chunki til bir bo'lgandan keyin tarjima talab qilinmaydi.

O'zbek tilida rivojlanish tarixi davomida uch xil yozuv mavjud bo'lgan. Qadim zamonlardan to o'tgan asrning 20-yillari oxirigacha o'zbek etnik guruhi arab alifbosiga asoslangan edi. Sobiq Sovet hokimiyatining kelishi bilan yozuv bir qator islohotlarga duchor bo'ldi. 1938-yilgacha lotin alifbosi qo'llanilgan bo'lsa, keyin esa 1993-yilgacha kirill alifbosiga o'tilgan. O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat bo'lgach, yana lotin alifbosiga qaytdi.

Hozirgi vaqtda o'zbek yozuvida ham arab harflari, ham lotin va kirill alifbolari parallel ravishda qo'llanilmoqda. Keksa avlod vakillari kirill grafikasini, zamonaviy yoshlar lotin alifbosini, xorijdagi o'zbeklar esa ingliz va arab alifbolarini afzal ko'radi.

Ta'lim muassasalarida lotin alifbosi joriy qilingan bo'lib, bugungi kun yoshlar uchun kirilda nashr etilgan kitoblarni o'qish qiyinchilik tug'diradi.

Xanmunni xitoycha belgilar (koreys tilidagi hanja) bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Koreys tili, garchi u mukammal bo'lsa-da, xitoy tiliga aloqasi yo'q. 19-asr oxiridan boshlab xanmun o'zining rasmiy maqomini yo'qotdi. Hanmun hali ham Koreya o'rta maktablari o'quv dasturining bir qismidir, ammo uni ravon o'qiy oladigan odamlar deyarli qolmagan. Bugungi kunda universitetlarning Koreya tarixi va koreys filologiyasi kafedralaridagi asosiy muammo sabablaridan biriga ham aylanib ulgurgan. 1894-yilgacha

Koreyadagi barcha matnlarning 90% xanmun tilida yozilganligi sababli, kelajakdagi tarixchi yoki filolog bu qiyin tilni juda yaxshi bilishi kerak.

Yoshlar orasida esa bunday odamlar juda oz qoldi va har yili bunday faoliyatga ko'p vaqt ajratishga tayyor bo'lganlarni topish qiyinlashmoqda. Xanmun haqidagi bilimlar o'tmishga aylanib bormoqda, demak, bu tildagi ulkan adabiyotlar yangi avlodlar uchun mavjud bo'lib qolmoqda (aytmoqchi, lotin tilidagi ko'plab matnlarda ham xuddi shunday muammo mavjud).

Mutaxassis bo'lmasdan koreys tilini xitoy yoki yapon tilidan qanday ajratish mumkin? Bu aslida unchalik qiyin emas. Keling, bir-biriga o'xshash, tushunarsiz bo'lib ko'rinadigan burmalar o'rmonida qanday adashib qolmaslik kerakligini aniqlaymiz.

Dastlab shuni aytish kerakki, Koreyada hozirgi koreys tilida yozish uchun ierogliflardan foydalanmaydilar, ularning "Hangul" deb nomlangan alifbo yozuv tizimi mavjud.

Bu maxsus alifbo 15-asr o'rtalarida Koreya imperatorining buyrug'i bilan maxsus ishlab chiqilgan. Koreyslar haqiqatan ham omadli bo'lishdi, chunki ularning fonetik alifbosi paydo bo'lishi bilan "Hangul" paydo bo'lishidan oldin ishlatilgan ieroglif yozuvlariga ehtiyoj qolmadi, garchi koreys maktab o'quvchilari hali ham o'z stollarida xitoycha belgilarni o'rganishsa-da, ular o'z ismlarini xitoycha belgilar yordamida ham yoza oladilar. "Hangul" ko'p sonli kichik doiralar va tayoqlarning mavjudligi bilan vizual ravishda ajralib turishi mumkin.

Nima sababdan koreys va o'zbek tillarini o'rganish xorijlik uchun qiyinchilik tug'diradi?

Avvalo, uning yozuvi va talaffuzida muammo. Koreys alifbosida 24 ta harf (10 unli va 14 undosh) mavjud, o'zbek tilida (lotin grafikasida) 29 ta harf, ammo o'zbek tili kirill yozuvida yarmidan ko'pi rus tili bilan deyarli bir xil. Boshqa tilda koreyscha tovushlarning analoglari yo'qligi o'zga tilda so'zlashuvchi uchun talaffuz qilishni qiyinlashtiradi. Masalan, koreys tilida ikkita "o" tovushi, o'zbek tilida [o-o'], [q], [g'] tovushlari mavjud, ular oddiy xorijlikning qulog'i uchun deyarli farq qilmaydi. Bular bitta tovushning o'zgarishi emas, bu ma'noli vazifani bajaradigan turli xil tovushlar. O'zga tilda so'zlashuvchilar deyarli har doim nutqda bu ikki tovushni farqlay olmaydilar, bu ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin, ular uchun bu aniq farqli tovushlar.

Masalan, «son» (선) dagi «o» («ㅏ») talaffuzi, «so:n» (손) dagi «o» («ㅏ») – bilan farqlanadi. Bu tovushlarni o'rganayotganda alohida e'tibor berish kerak, nutqda bu tovushlarni ajrata olmaslik va ularni o'zingiz talaffuz qila olmaslik o'zga tilda so'zlashuvchilarning koreys tilida yo'l qo'yadigan eng keng tarqalgan xatolaridan biridir. Yana bir muammo esa koreys tilida mavjud bo'lmagan undosh tovushlar bo'lishi mumkin. Besh koreys undoshlari "ch", "p", "t", "k" va "s" uchta o'zgarishga ega: zaif, kuchli va aspiratsiyali ("s" faqat zaif yoki kuchli bo'lishi mumkin).

Masalan, «달» - «oy» (kuchsiz «t», talaffuzi «tal:»), «달» - «qiz» (kuchli «t», talaffuzidagisi «ttal:»), «탈» - «niqob» (aspiratsiyali «t», talaffuzda «thal:»). Odatiy "t" tovush jihatidan koreyscha kuchli "ㄷ"ga eng yaqin, lekin uning to'liq o'xshashi emas (umuman, undoshlar koreys tiliga qaraganda kuchliroq va aniqroq talaffuz qilinadi, bunda koreys undoshlari talaffuzini yodda tutish muhim).

Boshqa fonologik muammolar ham o'zga tilda so'zlashuvchilar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin: "r" va "l" ning talaffuzi (bu koreys tilida bir xil tovush, ya'ni koreys uchun "rektor" va "ma'ruzachi" bir xil, va ular orasida u ko'rmaydigan farqlar bor), odatiy "n" va orqa tildagi "n" o'rtasidagi farq (ingliz tilida shunga o'xshash ng tovushi mavjud) va boshqalar. Intonatsiya (ohang) ham e'tiborga loyiqdir. Koreys tilining turli dialektlarida intonatsiya har xil (va ularning bir nechtasi faqat Janubiy Koreyada mavjud va barchasi leksik, grammatik va intonatsion jihatdan bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi). Standart koreys tili ko'plab o'ziga xos xususiyatlarga ega Seul lahjasi hisoblanadi.

Qoida tariqasida, chet tilini o'rganayotgan har bir kishi muqarrar ravishda ona tilining intonatsiyasini kiritadi, ammo shunga qaramay, intonatsiya har qanday tilning eng muhim tarkibiy qismidir. Siz grammatik va leksik xatolar bilan gaplashishingiz mumkin, lekin agar siz to'g'ri intonatsiya bilan gapirsangiz, sizni 99% tushunadi (ammo bu faqat koreys tiliga emas, balki har qanday tilga tegishli). Yana shuni aytish joizki, odam o'z ongida o'ta murakkab grammatikani saqlaydi, nutqida ma'nosiz lug'atdan foydalanadi, masalan, hamma narsa koreys tilida, lekin intonatsiya butunlay boshqa tilda bo'lsa, koreyslar esa o'sha odamni 50% tushuna olmaydi.

Koreys tili ham grammatik nuqtai nazardan qiyin. Agar biz lingvistik o'rmonga umuman kirmasak, lekin vaziyatni ikkita oddiy so'z bilan tasvirlab bersak, biz shunga o'xshash narsani olamiz. Koreys tili o'zbek tilidek, agglyutinativ tildir (fleksion rus tilidan farqli o'laroq), ya'ni unda barcha morfologik va hatto sintaktik o'zgarishlar oddiy (qo'shimchalar, prefikslar, postpozitsiyalar va boshqalar) ni qo'shish orqali sodir bo'ladi, ularning har biri o'ziga xos ma'noga ega.

Masalan, rus tilidagi fe'l uchun uning jinsi, konjugatsiyasi, shaxsi va boshqalar darhol ko'rinsa, koreys tilida bu toifalarning hammasi yo'q (ya'ni, agar siz "boryapti" deb aytsangiz, unda kim aniq emas. Ketyapti (men, u, ular, siz, siz, biz, hammamiz birga, bu ayolmi yoki erkakmi noaniq va hokazo).

Ammo, rus tilidan (va boshqa ko'plab tillardan) farqli o'laroq, koreyscha fe'l, albatta, yakuniy predikat shaklini va xushmuomalalik shaklini ifodalashi kerak ("가다" fe'li - infinitiv bo'lib, u faqat lug'atda yozilgan, lekin jumlada yozilgan. vaziyatga qarab chekli predikatning olti shaklidan birini olishi shart). Rus tilida mutlaqo yo'q bo'lgan bu toifa talabalarni biroz chalkashlikka olib keladi: qachon, kim bilan va qanday gaplashish kerakligini tushunish uchun biroz vaqt kerak bo'ladi.

Gapdagi so'zlarning tartibi ham ko'p muammolarni keltirib chiqaradi. Koreys tili bu borada juda qattiq, fe'l (yoki sifat, chunki koreys tilida ular deyarli bir xil narsa) har doim gap oxirida keladi, qolgan hamma narsa ma'lum bir tartibda undan oldin keladi. Ya'ni, ruscha "Bugun men ertalab soat to'qqizda Masha bilan maktabga ketdim" jumlasini koreys tilida oddiy eshitiladi (jinsga ajratmasdan).

Til o'rganuvchini bir qarashda mutlaqo bir xil bo'lib ko'ringan grammatik konstruktsiyalar ham: -니까, -기 때문에, -아/어/여서, -기에, -라, -바람에 tahliliga solib qo'yadi va yana bir qancha ma'nolarga ega - ularning barchasida ma'no bor. Ular bir qarashda bir xil ko'rinsa-da, ularning har biri turli holatlarda qo'llaniladi, ammo tushunish uchun tilni chuqurroq bilish kerak.

Koreys tilida uchta leksik qatlamni ajratib ko'rsatish mumkin: asl koreys lug'ati (u

unchalik ko'p emas va deyarli barchasi u yoki bu ma'noda qadimgi xitoy tushunchalariga to'g'ri keladi), eng qadimgi xitoy lug'ati (eng katta qatlam, xitoy so'zlaridan olingan o'zlashmalarga asoslangan). Xitoy va boshqa tillardan olingan o'zlashmalar deyarli yetarlicha. Talabalar har doim bir xil so'z koreyscha bo'lishi mumkinligi yoki Xitoydan olingan bo'lishi mumkinligi aytilganda, hayron qolishadi, lekin ayni paytda aynan bir xil ma'noni anglatadi (asl koreyscha so'z 배우다 va xitoycha so'z 공부하다 taxminan tarjima qilinganda bir xil - "o'qish").

Albatta, ular o'rtasida farq bor - ham stilistik, ham leksik, ammo, qoida tariqasida, til maktablarida, turli klublarda va universitetlarning boshlang'ich kurslarida (hatto ixtisoslashgan) bu farq tushuntirilmaydi. Vaziyatni tushunish uchun chuqurroq lingvistik tadqiqotlar talab etiladi. Yuqorida aytilganlarning barchasi koreys tilini o'rganishda duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarga misol bo'la oladi. Albatta, masala ular bilan chegaralanib qolmaydi va tabiiyki, bu lahzalar ham men bu yerda tasvirlaganimdan ham murakkabroq bo'lib chiqishi mumkin.

Har qanday tilni o'rganish qiyin va har birida siz uchun tushunarsiz bo'lgan lahzalar bo'ladi, tilning qulayligi bunday daqiqalar soniga qarab belgilanadi: qancha kam bo'lsa, til shunchalik sodda ko'rinadi. Shu nuqtai nazardan, ingliz tilini o'rganish juda oson (tilning mantig'i lotin grafikasida va grammatikasi sodda).

Koreys tili yaponlar uchun juda va juda oson bo'ladi (chunki yapon tili koreys tiliga juda o'xshaydi), lekin xorijlik uchun bu hali ham ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, hatto juda tirishqoq til darslari ham darhol natija bermaydi.

Tilshunoslik va mintaqashunoslik haqida bir necha so'z. Bu nima va u nima uchun muhim? Faqat lug'atni bilish va barcha grammatik tuzilmalarni eslab qolishning o'zi kifoya emas, til va bu til qo'llaniladigan jamiyatning haqiqatlarini bilish uchun, turli til maktablariga borib, shu tilde gaplashadigan juda mashhur "til muhitini" bilishingiz kerak.

Albatta, birinchi holatda tilni yaxshilash ehtimoli ikkinchisiga qaraganda ancha yuqori, lekin nima uchun? Javob oddiy ko'rinadi: til muhitida bo'lganingizda, siz til o'rganish jarayoniga bevosita yoki bilvosita ta'sir qiladigan ko'plab qo'shimcha, ekstralingvistik ma'lumotlarni olasiz.

O'zbek tili fors tilidan o'zlashtirilgan so'zlarga boy. 20-asrda lug'at ruscha so'zlar bilan sezilarli darajada boyitilgan va bugungi kunda u ingliz tilidagi o'zlashmalar bilan jadal ravishda to'ldirilmoqda.

So'nggi manbalarga ko'ra, hozirda o'zbek tilida so'zlashuvchilar soni - O'zbekistonda 24 millionga yaqin, Afg'onistonda 3 millionga yaqin, Tojikistonda 1 millionga yaqin, Qozog'istonda 500 ming, Turkmanistonda 350 mingga yaqin, Rossiyada 300 ming kishini tashkil etadi.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash kerakki, turkiy, fors, rus, arabcha, ingliz so'zlaridan hozirgi o'zbek tiliga va xitoy, yapon so'zlaridan koreys tiliga o'zlashmalarni olish mexanizmi - hozirgi lingvomadaniy almashinuv hisobiga ham amalga oshib, ilmiy lingvistik tadqiqotlar uchun katta qiziqish uyg'otadi va tilni o'rganish amaliyotida keng qo'llanilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. file:///C:/Users/User/Downloads/istoricheskie-usloviya-yazykovyh-kontaktov-uzbekskogo-yazyka.pdf

2. Aripova A. Linguistic-methodical means of oratory. Dissertation on PhD of Philological sciences. - Tashkent, 2002.
3. НУТҚ МОҲИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТУВЧИ МУҲИМ ВОСИТА // 2021
4. Aripova A. Oratory and its linguistic-methodological means. - Tashkent: UWED, 2007. - P.40-45.
5. Methods, aspects and components of teaching the Uzbek (Russian) language as a foreign language on the experience of foreign students //Aziza Aripova, Khurshida Khodjayeva, Nozima Yuldasheva// Journal of Critical Reviews//2020, P.393-398.
6. Ancient Uzbek Tribes And Clans Inhabiting In Central Asia // 2020
7. Луи Базан. История неоткрытой тайны. Ф., 2015, стр. 23.
8. ЛИНГВО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭТНО ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

